

Η ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΜΕΤΑΞΙΟΥ ΣΤΟ ΣΟΥΦΛΙ

Συμβολή στην ελληνική βιομηχανική αρχαιολογία

Marie-Laure Portal

Attachée d'enseignement et de recherche, Université Paris IV-Sorbonne

Η μελέτη της υφαντουργίας στη σύγχρονη Ελλάδα αποτελεί ένα πολλά υποσχόμενο αντικείμενο έρευνας για τη βιομηχανική αρχαιολογία της χώρας, καθώς πολύ λίγες μονογραφίες έχουν αφιερωθεί σε αυτό το ζητημα¹. Για τέτοιου τύπου εργασίες, το Σουφλί, αυτή η θρακιώτικη πόλη που βρίσκεται στο νομό Έβρου, αντιπροσωπεύει έναν σημαντικό τόπο στην ιστορία της ελληνικής σπρωτοροφικής βιομηχανίας². Πράγματι, η νέα αυτή πόλη –ιδρύθηκε μόλις στα μέσα του 18ου αιώνα– γνώρισε μεγάλη ανάπτυξη στον τομέα της σπρωτοροφίας μεταξύ του 1820 και του 1950, ενώ ιδιαίτερη άνθηση σημειώθηκε στο διάστημα 1880-1920.

H σπρωτοροφία καθιερώθηκε στο Σουφλί γύρω στα 1823-1824, όταν ένας αγγλικός εμπορικός οίκος αγόρασε το μετάξι του. Στις δεκαετίες που ακολούθησαν, η εξάπλωση των ασθενειών του μεταξοκώλητη στην Ευρώπη έδωσε την ευκαρία στο Σουφλί να εξαγέγει το μετάξι του σε μεγάλες ποσότητες, αλλά η παραγωγή έπεισε το 1858, καθώς η ανατολική Θράκη χτυπήθηκε με τη σειρά της από τη μάστιγα. Τα εργοστάσια μεταξιού ίδρυθηκαν στην περιοχή στα μέσα της δεκαετίας του 1860, ενώ ήταν άνθηση στην ανάπτυξη της σπρωτοροφίας δόθηκε στις αρχές της δεκαετίας του 1880, χάρη στις προσπάθειες για την καλυψη του εθνικού χρέους: πράγματι, το κράτος ενέδραρεν αυτού τον βασικού τομέα της αγροτικής οικονομίας με στόχο την επιβολή εμπορικών δασμών στα κουκούλια. Η παραγωγή στο Σουφλί κορυφώθηκε το 1906, μετατρέποντάς το σε σημαντικό οικονομικό και δημηγοραφικό πόλη μιας περιοχής που περιελειπει περίπου 80 χωριά. Στη συνέχεια, οι Βαλκανικοί Πόλεμοι και ο Α' Παγκόσμιος Πόλεμος είχαν ως συνέπεια την κρίση της σπρωτοροφίας στην περίοδο έως το 1920 περίπου. Μετά το 1922, η οικονομική ζωή στο Σουφλί, το οποίο ενσωματώθηκε στην Ελλάδα, παρήκμασε, αφού το γεγονός ότι οι οχθές του Έβρου μιαράστηκαν

στην Ελλάδα και την Τουρκία οδήγησε στη διάρρεο του τοπικού πληθυσμού.

Για την έρευνα σχετικά με τη σύγχρονη Ελλάδα, το Σουφλί αποδειχθήκε εξαιρετικό θέμα μελέτη για πολλούς λόγους: αρχικά, λόγω της προφανούς οικονομικής του σημασίας, εάν συ-

1. Παλιά φωτογραφία (αχρονολόγητη) από σχολή εκμάθησης κατασκευής χαλιών στο Σουφλί.

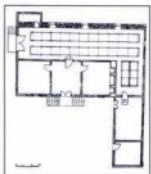
2. Παραδοσιακό γυναικείο σουφλιάτικο κουστούμι (σχρωνολόγητο).

γκρίνει κανείς την παραγωγικότητά του με αυτήν της υπόλοιπης χώρας: στη συνέχεια, εξαιτίας της συγκέντρωσης όλων των παραγωγικών φάσεων και της διάθεσης του προϊόντος σε έναν μόνο τόπο, σε σύγκριση με τη διάπτωση που παρατηρείται συχνά σε άλλες περιοχές της χώρας: τέλος, για την εξαιρετική κατάσταση διατήρησης των κτιρίων, από τα οποία ορισμένα αναπταλαθήκαν πρόσφατα. Τα κτίρια αυτά συνιστούν σημαντική πηγή για την ιστορία του Σουφλίου, ενώ μια επιπλέον πηγή αποτελούν τα αρχεία: ας αναφέρουμε τα πρακτικά του δημοτικού συμβουλίου (1919-1930), τα έγγραφα του υποθηκοφυλακείου του Σουφλίου (των ετών 1920-1928), τα δημοτικά αρχεία (της περιόδου 1930-1936) και, τέλος, τα ιστορικά αρχεία της Εθνικής Τράπεζας καθώς και αυτά του υποκαταστημάτος της στο Σουφλί. Το φωτογραφικό υλικό περιέχει και αυτό πολυάριθμες πληροφορίες σχετικά με την τοπική δραστηριότητα: εργάτες την ώρα της δουλειάς, τοπικές γιορτές, αγορά κουκουλιών, σχολή εκμάθησης κατασκευής χαλιών (εικ. 1).

Αυτά τα τεκμήρια καθιστούν δυνατή μια αρχαιολογική μελέτη για το Σουφλί, της οποίας το περιεχόμενο θα περιγράφεται λειτουργώς στην έκθεση του εξοπλισμού που σώζεται. Ο εξοπλισμός μπορεί να χωριστεί σε τρεις κατηγορίες: η πρώτη περιλαμβάνει για τη στροτροφία η δεύτερη αποτελείται από κάθε είδους κατασκευές και εργαλεία παραγωγής (ανέμες, αργαλειούς, φύουνος για την απότομη ή την χρυσαλίδων) η τρίτη συνίσταται από προϊόντα από μετάλλια (ρουχά, τραπεζομάντιλα, σεντόνια), που σώζονται στο Σουφλί (εικ. 2) ή στα τοπικά μουσεία (όπως ένα σουφλιώτικο φόρεμα που εκτίθεται στο Ιστορικό Μουσείο Ιωαννίνων). Θεωρούμε πάλι ότι προσπέρασμα τα προϊόντα³ για να επικεντρωθούμε αποκλειστικά αιφέντος στην αρχιτεκτονική και αφετέρου στις κατασκευές και στα εργαλεία, των οποίων θα αναφέρουμε τα βασικά χαρακτηριστικά, τα προβλήματα που ενδέχομένως προκύπτουν κατά τη μελέτη τους και τους στοχους των πιο αναλυτικών ερευνών.

Στο Σουφλί σώζονται ακόμη πολλά κτίρια που χρησιμοποιούνταν στη στροτροφία: ιδιωτικές κατοικίες που περιλαμβάνουν ένα χώρο ο οποίος προορίζοταν για την εκτροφή των μεταξοτήκηών, κτίρια ειδικά κατασκευασμένα για κάποια υφαντουργική δραστηριότητα (συγκέντρωση του μεταξόπορου, εκτροφή, αναπήγιση, ύφανση ή βαφή) και κτίρια που ανήκαν σε επιχειρήσεις, στα οποία πραγματοποιούνταν περισσότερες φάσεις του έργου.

Ας εξετάσουμε κατ' αρχάς την περίπτωση των ιδιωτικών κατοικιών του Σουφλίου, από τις οποίες το 60% διαθέτουν χώρους για την καλλιέργεια των μεταξοκώλων⁴: άλλοτε πρόκειται για ορισμένα μέρη του σπιτιού, άλλοτε για έναν ολόκληρο όροφο ή για συγκεκριμένα δωμάτια, όπως τα κελάρια για την ξήρανση των φύλων της μουριάς⁵. Η εκτροφή της κάμπιας καθορίζει τη διαρρύθμιση του σπιτιού, όπως παρατηρούμε και στην κάτιψη της οικίας Αλέξουρη (εικ. 3): ο χώρος που αφερώνται στην εκτροφή αντιπροσωπεύει σχέδιο το μιαό της κατοικήσιμης επιφάνει-

3. Κάτιψη της οικίας Αλέξουρη στο Σουφλί όπου διακρίνεται ο χώρος που προορίζεται για την εκτροφή των μεταξοκώλων.

4. Πρόσοφη του μεταξούργειου του Ν. Καλέση στο Σουφλί.

ας. Μελετώντας το αιλικό παραγωγής, οφείλουμε να σημειωσουμε ότι το βασικό ενδιαφέρον πρέπει να αφορούσε στους παραγωγικούς μηχανισμούς: δηλαδή τον εντοπισμό, εντός του κτιρίου, των στοιχείων εκείνων που είναι σημαντικά για την παραγωγή κουκουλών της ποιότητας που επιθυμεί ο καλλιεργητής (λευκά ή χρωματιστά, κλειστά, ομογενή, κ.λπ.). Εποιησημένες αρχιτεκτονικές ρυθμίσεις συμβάλλουν στην εξασφάλιση της ποιότητας των κουκουλών: για παράδειγμα, στην κάτωφτη της οικίας Αλεξούρη παραπρείται ενίσχυση των τοιχών (70 εκ.) στις ζώνες εκτροφής αυτή η εσκεμμένη ενίσχυση των τοιχών δημιουργεί ένα περιβάλλον που δροσερό, με σταθερή θερμοκρασία, απαραίτητη για τους μεταξοκώληκες, ώστε να αναπτυχθούν σε καλές συνθήκες και να παραγάγουν, εντέλει, καλής ποιότητας κουκουλά.

Εκτός από τις κατοικίες, υπάρχουν και κτίρια που κατασκευάστηκαν ειδικά για την παραγωγή κουκουλών. Εποιησημένοι από το σπρτροφείο του Ν. Καλέση εκτείνεται σε τρία επίπεδα και σε επιφάνεια 490 τ.μ. (εικ. 5). Δέκα εργάτες εργάζονται στην απότομη των κουκουλών σε ειδικό φύλων και στην τοποθεσία τους στις αιθουσες για να στεγνώσουν. Το σπρτροφείο του Μ. Μπίκα (εικ. 5) μοιάζει αρκετά με αυτό του Ν. Καλέση σαν αφορά στην επιφάνεια (520 τ.μ.) και στα τρία επίπεδα: κατασκευάστηκε αποκλειστικά για τις ανάγκες της σπρτροφίας από εξειδικευμένους χτίστες που ήρθαν από την Προύσα. Από τον Μάιο ως τον Ιούνο⁷ περίπου σαράντα εργάτες ασχολούνταν με την επώση των αργάνων (20-25 κουτιά) σε όλο το κτίριο. Τον υπόλοιπο χρόνο, οι αιθουσες χρησιμεύουν για την αποθήκευση των έργων μεταξοκώληκες. Ειδαίς στις σημειώνα σπίτια οι μεταξοκώληκες τοποθετούνταν κοντά σε ενισχυμέ-

νους τοίχους για να υπάρχει στο χώρο σταθερή θερμοκρασία. Είναι ενδιαφέρον να εξετάσουμε εάν τα σπρτροφεία που αναφέρουμε εδώ διαθέτουν και αυτά μηχανισμούς που απορρέεται σε αυτόν το στόχο: εποιησημένα πολλά επίπεδα αποτελούν ένα μέσο για να δημιουργηθεί η δροσερή ατμόσφαιρα, το οποίο μπορεί να εναλλάσσεται ή να συνδυάζεται με την κατασκευή ενισχυμένων τοίχων επίσης, στο σπρτροφείο Μπίκα, η επέμβαση των ειδικευμένων χτιστών ίσως να επέφερε συγκεκριμένη διαφορύμαση του χώρου κατάλληλη για την παραγωγή κουκουλών. Όπως αποδεικνύουν αυτά τα παραδείγματα, το κτίριο συμβάλλει σε μεγάλο βαθμό στην απόκτηση κουκουλών καλής ποιότητας (άρα, και καλής ποιότητας κλωστής), ακριβώς όπως και τα μηχανήματα που θα εξετάσουμε στη συνέχεια.

Εκτός από τα σπίτια και τα κτίρια που ήταν αφιερωμένα σε ένα μέρος της παραγωγής, ανακαλύπτουμε στο Σουφλί μια παραδειγματική περίπτωση συγκέντρωσης, στα χέρια μιας μόνο επιχείρησης, κτιρίων που προορίζονται για τις διαφορετικές διαδικασίες της μεταμόρφωσης των μεταξιών: πρόκειται για το εργοστάσιο της οικογένειας Τζέβρε, της μεγαλύτερης επιχείρησης μεταξιών στο Σουφλί, το οποίο διατηρεί ακόμη την αρχιτεκτονική μορφή και τον εξοπλισμό του (όπως τις λεκάνες που χρησιμεύουν στην απίγνια των κουκουλών). Οι Μποχώρ και Ελιέζερ Τζέβρε αρχισαν να ασχολούνται με το εμπόριο στο Σουφλί, σε συνεργασία με τους επιχειρηματίες Άζραρια και Πάτα. Το 1920, ο Τζέβρε αγόρασαν το εργοστάσιο του μιλανέζικου οίκου Fratelli και πρόσθεσαν 54 λεκάνες, συνεχίζοντας παράλληλα το εμπόριο κουκουλών έως το 1923. Το 1930, ήλεγχαν όλη την παραγωγή μεταξιών στο Σουφλί, νοικιάζοντας το εργοστάσιο Άζραρια - Πάτα πο και αυτό του Προυσιώπη Χατζησάρβα (το

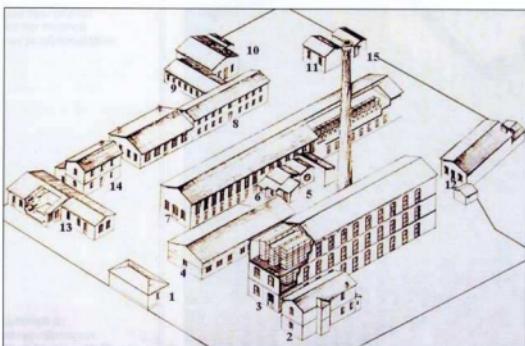
5. Προσώφη του μεταξουργείου του Μ. Μπίκα στο Σουφλί.

6. Εσωτερικό του εργοσταρίου βιομηχανίας αναπήνωσης του εργοστασίου Τζύβρε στο Σουφλί.

οποίο δημιουργήθηκε το 1925 με 28 λεκάνες¹⁸. Η εταιρία ένινε Ανώνυμη Εταιρία το 1933, γνωστή με την επωνυμία Σουφλιώτες Μεταξόμυρο ή Ευτέρηππ. Εάν δεν έχει ήδη πραγματοποιηθεί, θα ήταν σημαντικό να γίνει μια πλήρης καταγραφή των κτιρίων του εργοστασίου, καθώς εξακολουθούν να διατηρούνται σε εξαιρετική κατάσταση, ενώ στο εσωτερικό τους σώζεται ο εξοπλισμός (κατασκευές, μηχανήματα) και ολόκληροι σάκοι με κουκούλια στη θέση τους (εικ. 6). Μια μονογραφία με θέμα αυτό το εργοστάσιο θα μπορού-

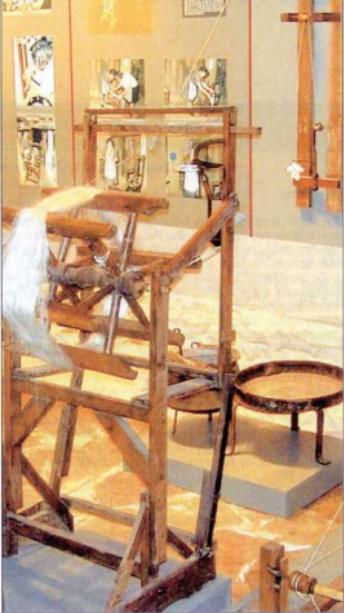
σε να έχει ως κύριο αντικείμενο τον προσδιορισμό της χρονολογίας των κτιρίων και των πρόσφατων ανακατασκευών, έργο δύσκολο, αφού τα αρχεία έχουν καταστραφεί, όπως και τα δημοτικά έγγραφα που αφορούν στην περίοδο 1920-1930. Τουλάχιστον, γνωρίζουμε τη λειτουργία των κτιρίων που αποτελούν το εργοστάσιο (εικ. 7): σημειώνουμε τις κατοικίες (για τους εργάτες, τους υπαλλήλους καθώς και για την οικογένεια Τζύβρε) και τους χώρους που προσρίζονταν για την απόπνιγη των χρυσαλιδών, για το στέγνωμα

7. Διάταξη των κτιρίων του εργοστασίου Τζύβρε στο Σουφλί: 1. Λαγοστήριο 2. Κατοικία της οικογένειας Τζύβρε 3. Κτίριο για το στέγνωμα των κουκουλών 4. Κτίριο για το πακετόρισμα των κουκουλών 5. Κτίριο για τη νηματοποίηση των υπολεμμάτων των κουκουλών 6. Βοηθητικοί χώροι 7. Κτίριο αναπήνωσης των κουκουλών 8. Νηματοποίηση 9. Κατασκευή φουστών 10. Βοηθητικό κτίριο 11. Κατοικία εργάτων 12. Κτίριο που στεγάζει τους φουστώνες για την απόπνιγη των χρυσαλιδών 13. Βοφείο 14. Κατοικία υπαλλήλων 15. Τουαλέτες.

8. Φούρνος για την απόπνιγη των χρυσαλιδών στο εργοστάσιο Τζύβρε.

ταγραφή τους, αλλά θα εξετάσουμε τη διαφορετικότητά τους, τα προβλήματα και τον τρόπο πραγματοποίησης της έρευνας.

Ως παράδειγμα της ποικιλίας των σουφλιώπικων εργαλείων παραθέτουμε αυτό που χρησιμεύει στην απότινξη των χρυσαλίδων προτότιπους το κουκούλι τους: ενώ σε ορισμένα χωρία χρησιμοποιούν φουύρους αρτοποιίας ή ξεραίνουν τις κάμπιες στον ήλιο, πράγμα που καταστρέφει το μετάξι, οι σπροτρόφοι του Σουφλίου χρησιμοποιούν δύο μεθόδους για τη διατήρηση του ιστού: σε οικακό επίπεδο, η απότινξη γίνεται μέσα σε δέκα λεπτά με μια κατασφρόλα βραστό νερό, σκεπασμένη με μια πλάκα, στην οποία τοποθετείται ένα δοχείο που περιέχει τα κουκούλια, τα οποία είναι επίσης σκεπασμένα με ύφασμα⁹. Το εργοστάσιο Τζίβρε εμφανίζεται να λειτουργεί σε βιομηχανικά πλαίσια αφού χρησιμοποιεί φουύρους που διαπρούνται ακόμη στη θέση τους (εικ. 8), οι οποία λειτουργούν με ατμό και αποτελούνται από 5 ή 10 συρτάρια φτιαγμένα από ξύλινα τελάρα με ψρασμά στο κέντρο για να μπορεί ο ατμός να κυκλωφορεί.

Η λειτουργία των φουύρων δεν φαίνεται να παρουσιάζει δυσκολίες, αντίθετα με μια ανέμη που εκτίθεται στο Μουσείο Μετάξης του Σουφλίου (εικ. 9). Το συγκεκριμένο εργαλείο παρουσιάζει προβλήματα που ανακύπτουν από το μηχανισμό του, καθώς δεν φέρει ταλάντωση για τη διανομή των νημάτων του μεταξιού, ώστε να μην κολλάνε μεταξύ τους. Δύο υπόθεσες μπορούν να γίνουν για το ζήτημα αυτό: είτε τη δυσλειά αυτήν την αναλάμβανε κάποιος εργάτης είτε η ανέμη της έκθεσής είναι ελληπτή.

Οι δυσκολίες είναι λοιπόν πολλαπλές, αλλά οι έρευνες σχετικά με τις ντόπιες κατασκευές που εξυπηρετούνται τη σπροτροφή θα μπορούσαν να καθορίσουν τη συμβολή τους στην παραγωγή μεταξιού: ρύθμιση του φωτισμού όσο οι μεταξοκώληκες κατασκευάζουν το κουκούλι τους (με σανίδες που έκλειναν τα παράθυρα)¹⁰ ή διατήρηση της κατάλληλης θερμοκρασίας και

κουλιών και το πακετάρισμά τους. Το εργοστάσιο Τζίβρε περιλαμβάνει επίσης αναπτυξτήριο των κουκούλων και των υπολευμάτων (94 λεκανές σε επιφάνεια 500 τ.μ.) καθώς και υφαντουργεί (24 αργαλειοί) και ένα βαφείο.

Το αρχαιολογικό ενδιαφέρον που παρουσιάζει το Σουφλί δεν έγκειται μόνο στην αρχιτεκτονική, ο τόπος αυτός διατηρεί επίσης αρκετό κινητό εξοπλισμό και εργαλεία για την επεξεργασία του μεταξιού. Δεν θα επιχειρήσουμε εξαντλητική κα-

9. Σουφλιώπικη ανέμη.
Μουσείο Μετάξης Σουφλίου.

10. Μηχανή λιονέζικης κατασκευής στο εργοστάσιο Τζίβρε.

επαρκούς υγρασίας στα τμήματα εκτροφής με ένα δοχείο με νέρο που τοποθετούνται σε μια σόμπα). Στο σημείο αυτό η μελέτη σχετικά με τον ακίντητο και κινητό εξοπλισμό διατέμενται, καθώς κινητά και ακίνητα μπορούν να εναλλάσσονται ή να συνδυάζονται για να δημιουργήσουν τις ευνοϊκές για την παραγωγή συνθήκες: η θερμοκρασία δημιουργείται με έναν ενισχυμένο τοίχο, με τη δημιουργία επαλήλων επιπέδων ή με ένα δοχείο τοποθετημένο σε μια σόμπα.

Όσοι αφορά στον τρόπο που αντιμετωπίζουμε την ανάλυση της παραγωγής, το Σουφλί παρουσιάζει ιδιαίτερα ενδιαφέροντα και από άλλες αποψίες: παράγει το ίδιο μεταξόπορο και καλλιεργεί μουριές, δυο στοιχεία που δεν εμφανίζονται συχνά στις μελέτες, αν και είναι καθοριστικά για την ομορφιά του μεταξού, καθώς η κακή τους ποιότητα επηρέαζε αυτήν της κλωτσής και του υφασμάτος. Σχετικά με το μεταξόπορο, οι σπροτρόφοι στο Σουφλί εξέτερευαν κίτρινους κουκουλιά, τα λεγόμενα χρυσάφια, ωστε το 1940, και κουκουλάια λευκά, που λέγονταν μπαΐνταν¹¹, έως το 1956 στην περίοδο του Μεσοπολέμου εμφανίστηκαν στην πόλη υβρίδια (διασταύρωση ευρωπαϊκών και κινεζικών ποικιλιών), και στη συνέχεια, στο τέλος του Β' Παγκόσμιου Πολέμου, πολυ-υβρίδια λευκού μεταξού που αύξησαν την παραγωγικότητα (5-6 κιλά κουκουλάια μόνο, έναντι των 25 κιλών που χρειάζονταν άλλοτε, για την παραγωγή 1 κιλού μετάξ). Όσο για τις μουριές, παραπτηρούμε ότι στο Σουφλί το έδαφος είναι πεδινό, εύφορο και καλά αρδεμένο, όπου φύονται ποικιλές μουριάς προσφαμοσμένες στην απόκτηση κουκουλιών (*morea alba vulgaris* και *morea nigra*, στη συνέχεια, στη διάρκεια των 200 αιώνων, γιαπωνέζικες και κινεζικές μουριές νάνοι με μεγαλύτερα και πιο φρέσκα φύλλα), στη πυκνότητα τους είναι ευοική για την καλλιέργεια τους (50-60 μουριές ανά εκτάριο, για την τροφή περίπου 3.600 σκωλήκων) και ο ρυθμός καλλιέργειας επαρκής (5-6 χρόνια ανάπτυξης πριν από τη χρήση των φύλλων).

Στο πλαίσιο μιας ιστορικής οπτικής, η τεχνική μελέτη της οποίας μινεύει γίνεται στο άρθρο θα καταφέρει να καταδείξει τις σταθερές ή τα σημεία ρήξης μεταξύ του σουφλιώτικου μηχανισμού και του μηχανισμού άλλων εποχών ή των ή ακόμη άλλων υφαστικών ινών που δουλεύουν στην Ελλάδα. Ήταν ακόμη ποι ενδιαφέρον να μελετήσουμε τις τεχνολογικές ανταλλαγές μεταξύ των χωρών που παράγουν μετάξ: το 1837, το εργοστάσιο μεταβούργυρια του Κ. Δουρούπη δουλεύει σύμφωνα με την ιταλική μεθόδο, και μπορούμε ακόμη να δούμε στο εργοστάσιο Τζύβρε τις λιονέζικες μηχανές (εικ. 10). Θα έρεπτε να καθορίσουμε εάν αυτές οι εισαγωγές αλλοιώσαν την τοπική τεχνογνωσία καθώς, για συγκεκριμένες πρακτικές, το Σουφλί μοιάζει να διατηρεί την ελληνική παραδοσή: ετσι, το στρίψιμο του μεταξού ώμητος γίνεται στην ανέμη, ακριβώς όπως γίνεται και με άλλες ίνες (βαμβάκι ή μαλλί), καθώς δεν βρίσκουμε ίχνη μύλων για το στρίψιμο του μεταξού όπως αυτών που υπάρχουν στην Ιταλία ή στη Γαλλία. Ο χώρος του Σουφλίου προσφέρει στον ερευνητή ένα μοναδικό πεδίο, που μπορούσε να τροφοδοτηθεί μελέτες για την

ελληνική βιομηχανική αρχαιολογία, της οποίας η ανάπτυξη θα εξισορροπούσε κάπως την υπερτροφία της κλασικής αρχαιολογίας.

Μετάφραση: Ελένη Οικονόμου

Σημειώσεις

- * Η Marie-Laure Portal είναι διδάκτωρ Αρχαιολογίας των Νεότερων Χρόνων του Πανεπιστημίου Paris IV-Sorbonne. Η διατρίβη της έχει τίτλο: *La production textile (coton, laine, soie) en aire hellénophone moderne: analyse technique et historique* (2002).
- 1. Ως παραδείγμα παραδέχομαι το Χριστίανο Αγιαντόνιου - Μαρία-Χριστίνα Χατζηγιάννου. Το Μεταξουργείο της Αθήνας, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα 1997.
- 2. Μια μόνιμη έκθεση στο αρχαιοκτόνο Κουρτήπι από την ΕΤΒΑ αφηγεύεται την ιστορία της σπροτροφίας γενικά και συγκεκριμένα της Ελλάδας και του Σουφλίου.
- 3. Στην περιπτώση που δεν υπάρχουν πλέον, τα προϊόντα (ιδιαίτερα τα ρούχα) μάλιστα είναι γνωστά από φωτογραφίες που τραβήχτηκαν κυρίως με την ευκαρία κάποιας γιορτής, όπου ήταν ενδιαφέρον να αποκαλύψουν στις τοπικές χρήσεις των κουνουπιών ή των λευκών ειδών τους απόποιοι, οι οποίοι δηλαδή και οι συνήθειες χρήσης τους (θημέτοκες γυρτές, γεννήσεις, γάμοι, πένθος).
- 4. Π. Γκαγούλια - Α. Λούης - Μ. Οικονόμου - Σ. Παπαδόπουλος και Μ. Ρήγης, Η Σπροτροφία στο Σουφλί, ΠΠΤ ΕΤΒΑ, Αθήνα 1992, σ. 113.
- 5. Στο ίδιο, σ. 117.
- 6. Πρόκειται για ένα κτίριο που κατασκευάστηκε για την παραγωγή κουκουλών (το κουκουλόπιστο ή μητροκάντη).
- 7. Πλεόνας ανατίμησης της κάμπτωσης, που αντιστοιχεί στη φυλλοταξία της μουριάς.
- 8. Γκαγούλια κ.ά., δ.λ., σ. 40.
- 9. Στο ίδιο, σ. 86.
- 10. Στο ίδιο, σ. 84.
- 11. Διότι θεωρούνταν ότι προέρχονταν από τη Βαγδάτη.

The Silk Production in Soufli: A Contribution to the Greek Industrial Archaeology

Marie-Laure Portal

The silk worm-breeding town of Soufli in Thrace is of great interest for the Greek industrial archaeological studies for many reasons. Therefore, its economic influence on Greek silk production at the turn of the twentieth century, the concentration on that place of all productive phases – from the mulberry tree culture to the products sale –, as well as the preservation of buildings and equipment would entitle to justify a relevant monograph. For this purpose, in addition to architectural and to some archive material, unfortunately incomplete for the Tzivte enterprise, the researcher could also use photographs showing the industrious life of the inhabitants.

This article attempts to demonstrate the interest the site presents and the promising future of the young Greek industrial archaeology through two kinds of sericultural equipment, the property patrimony devoted to sericulture and the furniture and productive tools. Indeed, in addition to the complete demolishing of the existing buildings and the documentation of their history, the study would determine the specific contribution of each type of tool and property devices to the quality of products. For example, regarding the assignment of the Prussian specialist masons to build a silk worm-breeding factory, it would be necessary to determine the building arrangements targeting to optimize the worm environment and therefore the cocoon quality. This approach can be transposed to furniture and tools, despite any local particularities and difficulties. Furthermore, the Soufli study would improve the factors which concern the choice of species and the kinds of culture used by professionals for improving the cocoon quality, if it could include an analysis of worm egg production and of mulberry tree farming.

In the future monograph on the Soufli equipment, the definition of elements significant for silk production – architectural improvisations specific to sericulture, parts of tools necessary for getting such or such thread quality – would allow us to make comparisons, both historical (chronological and geographical) and qualitative (comparison with other Greek fibers).

M.-L. P.

Βιβλιογραφία

- AGRANTONI CHRISTINA, *Les débuts de l'industrialisation en Grèce*, Université Paris X-Nanterre (1984) και ελληνική έκδοση, ΧΡ. ΑΓΡΑΝΤΟΝΗ. Οι απορίες της εκβιβλητισμού στην Ελλάδα του 19ο αιώνα, Ιστορικό Αρχείο Ευπορίας Τρίπολης της Ελλάδας, Αθήνα 1996.
- ΑΓΡΑΝΤΟΝΗ ΧΡΙΣΤΙΝΑ - ΧΑΤΖΗΩΑΝΝΗ ΜΑΡΙΑ-ΧΡΙΣΤΙΝΑ, Το Μεταξουργείο της Αθήνας, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα 1997.
- ΔΡΑΓΑΚΗΣ ΜΑΡΙΑΝΝΑ, Βουργαρία και Τοπές της Ελλάδας του Μεσαναρά, Εθνικό Τρίπολης, Αθήνα 1990.
- ΓΚΑΓΟΥΛΙΑ Π. - ΛΟΥΗΣ Α. - ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ Μ. - ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ Σ. ΚΑΙ ΡΗΓΗΣ Μ., Η Σπροτροφία στο Σουφλί, ΠΠΤ ΕΤΒΑ, Αθήνα 1992.
- ΠΑΤΕΑΣΗΣ Μ.Ε., Σουφλί, οδιοπορικό όπεια, Σουφλί 1994.